

Іван ПАСЛАВСЬКИЙ

НЕВІДОМИЙ ДОКУМЕНТ ПРО СТАНОВИЩЕ ЛЬВІВСЬКОГО УСПЕНСЬКОГО БРАТСТВА В 70-х РОКАХ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Прокоментовано невідомий досі в історичній науці документ, що висвітлює стан справ Львівського Успенського братства під кінець 70-х років ХVІІІ ст. Опубліковано своєрідну доповідну записку о. Івана Гудза, повноважного представника галицьких русинів-українців у Відні (1773–1783), на ім'я тодішнього київського унійного митрополита і львівського єпископа Лева Шептицького, датовану 16 березня 1779 р.

Ключові слова: Львівське Успенське братство, Львівська Ставропігія, Василіанський чин, митрополит Лев Шептицький, отець-канонік Іван Гудз.

Готуючи на прохання голови Наукового товариства ім. Шевченка у Львові проф. Олега Купчинського наукову розвідку про о. Івана Гудза, ми натрапили серед його рукописної спадщини на цікавий документ про ситуацію у Львівському Успенському братстві в 70-х роках ХVІІІ ст. Наскільки нам відомо, його ще не використовували дослідники історії Львівської Ставропігії.

Для початку коротко розповімо про особу о. І. Гудза та його церковну й суспільну діяльність¹.

Отець Іван належав до найосвіченішої верстви греко-католицького духовенства другої половини ХVІІІ ст. Він народився близько 1727 р., юнаком вступив до Василіанського чину, змінивши хресне ім'я Іван на чернече Платон. У 1748–1753 рр. навчався у знаменитій Віленській єзуїтській академії, де здобув наукові звання магістра філософії (1750) і ліценціата богослов'я (1753). Того ж року його висвячено на священника. В академії обдарований український юнак вивчив основні на той час європейські мови – французьку, німецьку й італійську. Крім того, вільно розмовляв і писав українською та польською. Очевидно, що майбутній священник добре опанував церковнослов'янську, а також класичні мови – латинську і грецьку. До речі, латиною написана значна частина його кореспонденції.

Після закінчення навчання в академії о. Іван отримав скерування до м. Шаргорода на Поділлі, де був призначений префектом і професором гуманістики місцевої

¹ Докладніше про це див.: *Паславський І. Іван Гудз (1727–1791 рр.)* // Вісник НТШ: Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. – Львів. – 2008. – Ч. 39 (весна–літо). – С. 36–38; *Його ж.* Іван Гудз як повноважний представник галицьких українців у Відні в 1773–1783 роках // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. – С. 81–86; *Його ж.* Заходи о. Івана Гудза щодо збереження у Львові Ставропігійської друкарні в 1776–1779 роках // Апологет. Богословський збірник Львівської Духовної Академії УПЦ КП. – Львів, 2011. – № 1/2 (27–28). – С. 61–64.

василіанської семінарії. Є підстави здогадуватися, що на початку 60-х років о. Гудз вступив у конфлікт із Василіанським чином і вийшов з нього, повернувши собі хресне ім'я Іван. У 1762–1775 рр. ми бачимо його вже домашнім учителем і вихователем дітей у родині Дідушицьких – багатих шляхтичів “руського роду”, які тоді ще трималися давнього східно-християнського обряду, тобто були уніатами. 1771 р. тодішній львівський єпископ Лев Шептицький призначив о. Івана каноніком кафедрального собору Святого Юра у Львові. Відтоді він став близьким і довіреним співробітником львівського владики.

У серпні 1773 р. о. Іван Гудз виїхав разом із синами пана Тадеуша Дідушицького на навчання до Відня. Скориставшись цією нагодою, єпископ призначив його представником і речником галицьких українців у наддунайській столиці. Місія о. Івана у Відні була успішною. Він розгорнув там широку церковну й політичну діяльність: часто спілкувався з папським нунцієм Джузеппе Гарампі, розмовляв із впливовими чиновниками цісарського двору, політиками, церковними діячами Австрії, мав кілька аудієнцій у цісареві Марії-Терезі і скрізь промовляв та діяв згідно з інструкціями владики Лева. У Відні отець-канонік постійно наголошував на споконвічній українськості Галичини, давав додаткові пояснення і обґрунтування постулатам львівського єпископа, зокрема щодо необхідності відновлення Галицької митрополії, заборони польському духовенству перетягати греко-католиків на латинський обряд, створення єпархіальних капітул (крилосів), приборкання маєткових та єпископських амбіцій отців василіан, організації семінарій для підготовки греко-католицького духовенства тощо. Діяльність о. Івана у Відні високо оцінив відомий німецький україніст Едуард Вінтер, який писав: “Як вихователь в одній шляхетській родині, знавець багатьох мов і витончених манер, служив він у Відні з 1773 по 1783 р. самовіддано своєму пригнобленому й упослідженому народові”².

Наприкінці 1783 р. після 10-річного перебування у Відні о. Іван повернувся до Львова, де його призначили кустосом (хранителем) Святоюрського собору і членом капітули (крилошанином). Він продовжував боротися за правове визнання греко-католицьких єпархіальних капітул, все активніше долучався до громадсько-культурного життя українського Львова: намагався звільнити Ставропігію від патронату львівських ченців-театинів, а водночас критикував її за бездіяльність; виступав за збереження у Львові братської друкарні і відродження українського книговидання; висунув ідею створення капітульної бібліотеки; ратував за впровадження української мови в навчально-освітній процес Генеральної Духовної семінарії у Львові, де, як він стверджував, “хоч дехто українською і розмовляє, але ніхто нею не пише”. У жовтні 1784 р. о. Іван був присутній на урочистому відкритті Львівського університету, про що залишив детальний звіт. Водночас отець-кустос дбав про матеріальне забезпечення членів Львівської єпархіальної капітули, через що часто конфліктував із вищим духовним начальством, зокрема з новим львівським єпископом Петром Білянським.

З архівних матеріалів бачимо, що наприкінці 1789 р. о. Іван захворів. Останній документ, написаний його рукою, походить із другої половини 1790 р. Можливо, наприкінці 1790 або 1791 він відійшов у вічність.

² Winter E. Nationale und religiöse Kämpfe in Galizien in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts // Historisches Jahrbuch. – Köln, 1939. – Bd. 59. – S. 32; *Його ж.* Візантія і Рим у боротьбі за Україну: 955–1939; [пер. з нім.]. – Прага, 1944. – С. 133–134.

Вивчення документів і матеріалів о. Івана Гудза дають змогу розширити відомості про його церковну й суспільно-політичну діяльність. У Відділі рукописів і стародруків Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові зберігається збірка рукописних матеріалів о. Івана, яка налічує десять томів листів, меморіалів, доповідних записок, історико-церковних розвідок і нотаток автора, а також копій листів і записок інших осіб із Відня і Львова. Сім томів цієї збірки охоплюють матеріали з 1775–1783 рр., тобто з часу його перебування у Відні. Вони мають загальну назву “Кореспонденція в інтересах Львівської єпархії греко-католицького обряду”³. Три інші збірки під назвою “Ефемериди” з матеріалами за 1784–1789 рр. віддзеркалюють львівський період його діяльності⁴. Слово “Ефемериди” грецького походження й означає *химерні висловлювання, короткі записи, нотатки*, в ново-грецькій мові – *газета*. Отож “Ефемериди” о. Івана – своєрідна хроніка його життя й служіння на посту кустоса собору Святого Юра та крилошанина Львівської єпархії.

Частина рукописної спадщини о. Івана Гудза зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву м. Львова. Це головню документи, пов’язані з іменем єпископа Лева: листування і послання останнього, а також листи до нього⁵.

Кореспонденція самого о. Івана вражає. Він листувався з десятками адресатів, серед яких львівські владыки Лев Шептицький, Петро Білянський, Миколай Скородинський, мукачівський єпископ Андрій Бачинський, форгарашський (Трансільванія) греко-католицький єпископ Майор, папський нунцій у Відні Джузеппе Гарампі. Він був автором багатьох листів і меморіалів на ім’я цісареві Марії-Терези, цісарів Йосифа II, Леопольда II і Франца II, на адресу Галицького губернаторства й інших державних установ Австрійської монархії. На особливе відзначення заслуговує довголітня дружба о. Івана Гудза з видатним українським митцем Лукою Долинським⁶.

Ці надзвичайно цінні історичні матеріали, написані переважно латинською, польською, французькою мовами, дослідники вповні ще не використали. Лише окремі історики XIX ст., зокрема Михайло Гарасевич, Михайло Малиновський, Юліан Пелеш, Антоній Петрушевич, Владислав Хотковський згадували про них і навіть дещо опублікували⁷. З учених XX ст. окремі матеріали о. Івана використовували Ярослав Ісаєвич і Мирослав Лабунька⁸. Рукописний архів о. І. Гудза – унікальне джерело для вивчення суспільно-політичних, церковних і міжлюдських відносин у Галичині перших двох десятиліть австрійського правління.

³ Національний музей у Львові. Відділ рукописів і стародруків (далі – НМЛ). – Ркл. 129–135.

⁴ Там само. – Ркл. 123–125.

⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 925, 927.

⁶ НМЛ. – Ркл. 129. – Арк. 60, 67–68, 72, 80–81.

⁷ Див.: *Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae* / M. Harasiewicz. – Leopoli, 1862. – P. 557–579; *Malinowski M. Kirchen und Staats-Satzungen des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien* / M. Malinowski. – Lemberg, 1861. – S. 301 seq; *Pelesz J. Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* / J. Pelesz. – Wien, 1880. – Bd. 2. – S. 623 seq; *Петрушевич А. Сводная Галичско-русская летопись с конца 1772 до конца 1800 года* / А. Петрушевич. – Львов, 1899. – Ч. 3. – С. 50, 79–80; *Chotkowski W. Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy* / W. Chotkowski. – Kraków, 1909. – Т. 2. – S. 441, 452, 482–483.

⁸ Див.: *Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст.* / Я. Ісаєвич. – Київ, 1966. – С. 187; *Labunka M. The Report of an Audience with Maria Theresa* / M. Labunka // “Eucharisterion” / Harvard: Ukrainian Studies, 1979–1980. – Т. 3–4. – P. 53–540.

Власне в одному з томів цих матеріалів за 1779 р. вдалося натрапити на невідомий досі в історичній науці документ, який висвітлює стан справ у Львівському Успенському братстві під кінець 70-х років XVIII ст. Це – своєрідна доповідна записка о. Івана від 16 березня 1779 р. на ім'я львівського єпископа, а на той час уже й київського митрополита Лева Шептицького⁹. У ній порушена низка проблем, які переживала тогочасна львівська владица кафедра: конфлікт із василіанами за Святоюрський комплекс, організація єпархіальної капітули, впорядкування відносин з Успенським братством, зрештою, виклики, з якими стикалася ця поважна українська інституція у справі вибору і призначення парохів для Успенської церкви, ведення друкарні й видання книг.

Із ситуацією у Львівському Успенському братстві о. Іван, як бачимо з його матеріалів, детально ознайомився восени 1778 р., коли приїздив до Львова для участі в щорічних львівських “контрактах”, тобто виставках-продажах різних товарів і маєтностей.

Публікуємо текст цього важливого документа у власному перекладі з польської мови та відповідними поясненнями.

До ясновельможного митрополита [1]

Коли я випадково довідався, що Братство досі не призначає пароха для Ставропігії [2], спадає мені на думку проект супротивної сторони [3], відомий Вашій Ексцеленції, яким вона намагається, чи принаймні намагалася [робити все], щоб капітула була організована при Волоській церкві, і щоб так отці василіани міцніше й певніше закріпилися при соборі Св. Юра. Ясновельможний Божичкович, єпископ свидницький, а тепер крижівський [4], ще чотири роки тому натякнув мені таким запитанням: чи не можна було би при Волоській церкві примістити капітулу?

До того [додам], що його милість ксьондз префект семінарії театинів Россетті [5] подавав подібні далекоюсяжні пропозиції в листі до тутешнього ясновельможного нунція ще тоді, коли той перебував у Варшаві [6].

Співставляючи, отже, діла минулі з теперішніми, маю підозру, що не буде якогось великого клопоту і з подальшим відтягуванням вибору пароха для Ставропігії, адже навіть від преподобного отця Лігензевича [7] я чув щось подібне, коли два роки тому він був тут [у Відні], а саме: “Добре було б, – казав він, – перенести кафедру до Ставропігії”.

Для уникнення будь-яких можливих труднощів, видається мені [слушним], аби Його Ексцеленція як місцевий ординарій своїм правом призначив когось на [Успенське] приходство; коли члени проводу Братства досі цього не вчинили, то в силу цього факту і згідно з церковними канонами вони право вибору [пароха] втратили.

У цьому зв'язку не можу не згадати, що торік, перебуваючи у Львові [8], зауважив я щодо Волоської церкви: безлад у всьому, руїна; скрупульозні записи подаянь і нагляд за цим із боку комісара Святої Конгрегації для пропаганди віри [9]; занедбаність друкарні, ба більше, [її] повне запустіння.

З того всього виходить таке: по-перше, в подальшому і двом священикам не буде з чого жити, якщо тепер регулярно не виплачують [їм платні]; по-друге, ініціаторам переносу друкарні до Відня, що вони інспірували ще 1776 року [10],

⁹ НМЛ. – Ркл. 131. – Арк. 17–19. Копія цього документа: ЦДІАЛ України. – Ф. 408. – Оп. 1. – Спр. 927.

закидаючи братським виданням навіть помилки віри, тепер буде легше це зробити; по-третьє, якщо це станеться, то священники будуть змушені дорожче купувати книги; по-четверте, може виникнути неприпустима ситуація, коли на церковній території, підвладній нашому [митрополитові]-ординарію, поширюватимуться книги, невідомо ким схвалені [до друку]; по-п'яте, не вигідним [буде] друкування книг, окрім, звичайно, церковних, навіть якби така нагода трапилася. Передчуваючи своє відсторонення від [єпископських] кафедр, монахи вживають заходів, щоб нашкодити нам і, не маючи більш підходящого місця, намагаються примістити [львівську кафедру] хоч би при Ставропігії [11].

Для уникнення цього нема іншого способу, як, вказуючи на різні невідповідності, [налаштувати] губернаторство проти незалежного статусу Ставропігійської церкви, щоби вона разом із Братством була підпорядкована місцевому ординарієві [12]. Тоді там запанує кращий порядок, ніж маємо зараз, бо збільшаться доходи і можна буде утримувати більше священників, принаймні стільки, як зараз, але з кращою платнею і вигодою, і краще буде видно, куди йдуть витрати.

Маю честь.

Примітки

1. До ясновельможного митрополита – Лева Шептицького (1717 – 25.05.1779), який після смерті Филипа Володковича (2.02.1778 р.) став київським митрополитом, залишаючись водночас львівським єпископом-ординарієм. Лев Шептицький походив із давнього галицького боярського роду. Юнаком вступив до Василіанського чину. Середню богословську освіту здобув у Львові (папська колегія отців театинів), а вищу – в Римі. З 1749 р. – єпископ львівський, галицький і кам'янець-подільський. Під його керівництвом завершено будівництво Святоюрського комплексу (собору, адміністративних будівель і владичих палат). Багато зробив для зрівняння в правах Греко-Католицької Церкви з Римо-Католицькою. Ініціював рух за відновлення Галицької митрополії, що сталося 1807 р. – вже після його смерті.

2. ...Братство досі не призначає пароха для Ставропігії... – за статутом, затвердженим константинопольським патріархом Єремією II (1586) і підтвердженим Папою Римським Климентом XI (1709) Львівське Ставропігійське братство мало ексклюзивне право обирати і призначати собі настоятелів (парохів) для братської Успенської церкви. У час написання цього листа (16.03.1779) Успенська церква справді не мала настоятеля, позаяк її парох о. Антоній Левинський помер ще рік перед тим (17.03.1778). Лише згодом, можливо, в результаті клопотання о. Івана Гудза, братським парохом був обраний о. Іван Горбачевський, тодішній сотрудник Успенської церкви.

3. ...проект супротивної сторони... – тобто проект львівських отців василіан, які тоді вели судовий процес з єпископом Левом Шептицьким за володіння Святоюрським комплексом. Щоби зберегти за собою собор Св. Юра та монастирські й інші забудови, василіани висунули ідею перенесення єпископської кафедри на вул. Руську в приміщення Ставропігії. Однак Лев Шептицький виграв судову справу з монахами і Святоюрська гора залишилася резиденцією львівських єпископів.

4. Ясновельможний Божичкович, єпископ свидницький, а тепер крижівський... – мається на увазі Василій Божичкович (бл. 1720–1785), хорват за походженням, який прийняв східний обряд і став ченцем-василіанином. У 1743–1746 рр.

перебував у Львівському Святоюрському монастирі отців василіан, де в монастирській школі викладав філософію. З 1759 р. – вікарний єпископ для уніатів Свидницької латинської дієцезії (Хорватія), а з 17.06.1777 р. – правлячий єпископ новоствореної Крижівської (Криживацької) греко-католицької єпархії. Займав помітне місце серед греко-католицького єпископату Австрійської імперії. Крім виконання прямих єпископських функцій, був цензором віденської кириличної друкарні Йозефа Курцбека, а також куратором греко-католицької семінарії “Барбареум” у Відні. У конфлікті Лева Шептицького з василіанами підтримував останніх.

5. ...*префект семінарії театинів Россетті...* – йдеться про італійського монаха-театинця Ігнаціо Россетті (бл. 1720–1795), який в 1760–1784 рр. був ректором (префектом) Львівської папської колегії (семінарії) отців театинів, в якій навчалися переважно українці й вірмени-католики. Водночас о. Россетті був папським комісаром для нагляду за діяльністю Львівського Успенського братства.

6. ...*до тутешнього ясновельможного нунція ще тоді, коли той перебував у Варшаві...* – мається на увазі граф Джузеппе Гарампі (1725–1792), кардинал (з 14.02.1785), ватиканський дипломат. У 1772–1776 рр. – папський нунцій у Варшаві, а з травня 1776 по 1785 рр. – нунцій у Відні. Як свідчать матеріали о. Івана Гудза, він часто зустрічався і спілкувався з Гарампі, який прихильно ставився до русинів-українців.

7. ...*від преподобного отця Лігензевича...* – мовиться про о. Антимія Лігензевича (1721–1784), василіанина, який в 70-х роках XVIII ст. був архимандритом (суперіором) Святоюрського монастиря у Львові й очолював василіанську опозицію до єпископа Лева Шептицького.

8. ...*торік, перебуваючи у Львові...* – з матеріалів о. Івана Гудза видно, що восени 1778 р. він на декілька тижнів приїздив до Львова, щоби взяти участь у щорічних львівських “контрактах” – виставках-ярмарках різних товарів і маєностей. Проживав він тоді в гостинному дворі при Успенському братстві.

9. ...*з боку комісара Святої конгрегації для пропаганди віри...* – тобто папського комісара для нагляду за діяльністю Ставропигійського братства. Декретом Конгрегації для Пропаганди Віри від 9 вересня 1727 р. братство визнавалося незалежним від місцевого єпископа, але його діяльність передавалася під контроль комісара, призначеного Римом із отців театинів. У часи, про які мовиться, таким комісаром був вже згадуваний о. Ігнаціо Россетті.

10. ...*ініціаторам переносу друкарні до Відня, що вони інспірували ще 1776 року...* – на початку 1776 р. львівські василіани висунули ідею, щоби друкарню Успенського братства перенести до Відня, мотивуючи це тим, що у Львові, мовляв, немає кваліфікованого цензора богословської літератури, і братські видання грішать проти віри. Однак за цим проектом приховувалися інші мотиви львівських монахів. Прагнучи зберегти за собою монастир Св. Юра, вони, як вже було сказано, намагалися переконати австрійську владу, щоб єпископську кафедру перенести до Успенської церкви. Та позаяк при цій церкві існувала братська друкарня, яка не підлягала юрисдикції місцевого єпископа, то в разі перенесення осідку кафедри зі Святоюрської гори на вул. Руську, виникала небезпека, що друкарня опиниться в руках противника василіан – єпископа Лева Шептицького. Власне цього побоювалися монахи, і це спонукало їх до пропозиції перенести братську друкарню до

Відня. Однак завдяки рішучим заходам о. Івана та братських священників ставропигійську друкарню вдалося зберегти у Львові.

11. *Передчуваючи своє відсторонення від [єпископських] кафедр...* – тут о. Іван має на увазі заходи Лева Шептицького, спрямовані на обмеження привілейованого становища Василянського чину, зокрема на позбавлення василіан монопольного права займати єпископські гідності, узаконене Замоїським церковним собором 1720 р. У цьому Лева Шептицького підтримав австрійський уряд, так що вже після його смерті всіх львівських єпископів (а з 1807 р. і митрополитів) до кінця XIX ст. призначали зі світського неодруженого духовенства.

12. *...проти незалежного статусу Ставропигійської церкви, щоби вона разом із Братством була підпорядкована місцевому ординарієві.* – Відгомін давнього і затяжного конфлікту між львівськими єпископами і братчиками, які часто втручалися в суто церковні справи. Починаючи від владики Гедеона Болобана (кін. XVI ст.) і закінчуючи Левом Шептицьким, єпископи намагалися позбавити Успенське братство статусу ставропигії, тобто незалежності від місцевої церковної єрархії, і підпорядкувати його своїй владі. Іван Гудз, як видно з публікованого документа, беззастережно підтримував лінію єпископів.

Іван Паславський. Неизвестный документ о состоянии Львовского Успенского братства в 70-х годах XVIII века

Прокоментировано неизвестный до сих пор в исторической науке документ, который освещает состояние дел во Львовском Успенском братстве в конце 70-х годов XVIII в. Опубликованный документ, датирован 16 марта 1779 г., является докладной запиской о. Ивана Гудза, полномочного представителя галицких русинов-украинцев в Вене (1773–1783), на имя тогдашнего киевского униатского митрополита и львовского епископа Льва Шептицкого.

Ключевые слова: Львовское Успенское братство, Львовская Ставропигия, Василянский Орден, митрополит Лев Шептицкий, о. каноник Иван Гудз.

Ivan Paslavskyi. A new source on the state of affairs in the L'viv Dormition Brotherhood in the 1770s.

This article publishes, analyses, and comments on the previously unknown source that sheds light on the state of affairs in L'viv Dormition Brotherhood in the late 1770s. This document dated March 16th, 1779 is a report of the Rev. Ivan Gudz, a representative of Galician Ruthenians in Vienna (1773–1783), to Greek Catholic Metropolitan of Kyiv and Bishop of L'viv Lev Sheptytsky.

Key words: the L'viv Dormition Brotherhood, the Lviv Stauropegeion Institute, the Basilian Order, Metropolitan Lev Sheptytsky, Rev. Ivan Gudz.